

- ²⁶ Lásd. pl.: Zsigmond 1435. évi, Kassa város szabadságait kibővítő rendelete, melynek értelmében Kassa város kizárólagos jogosultságává teszi a plébános, illetve a rektorválasztást. Zsigmond, I. Károly és I. Lajos kiváltságait megerősítve kibővíti Kassa város szabadságát. Közl.: *A magyar jogtörténet forrásai*, 132. p.; Lásd még: Csizmadia Andor, 1931: i. m., 6. p.
- ²⁷ M. Schindler Gyula: i. m., 2. p.; A pozsonyi pékek céhszabályzata 1433. In: *A magyar jogtörténet forrásai*, 128. p.
- ²⁸ 1650: a lévai csizmadia cég a selmeczbányai csizmadia cégnek kiállítja a céhszabályzatot, Undecimus Articulus. In: M. Schindler Gyula: i. m., 218. p.
- ²⁹ Céhmaster, legidősebb mester, Zech und Ältister-meister, Vater, Zunftmeister, Irtenmeister, Forsteher, Forgeher, Ältermann, Czömester, cechmeister, archimagister, magister caehae. Lásd: M. Schindler Gyula: i. m., 76. p.
- ³⁰ M. Schindler Gyula: i. m., 88. p.
- ³¹ M. Schindler Gyula: i. m., 45. p.
- ³² A pozsonyi pékek céhszabályzata 1433. In: *A magyar jogtörténet forrásai*, 128. p.
- ³³ M. Schindler Gyula: i. m., 97. p.
- ³⁴ Mészáros-Németh-Pukánszky: *Neveléstörténet*, 261–275. p.
- ³⁵ A 16. században a selmeczbányai szűcs céhben 4 év, amiből egy elengedhető, de a mester fiának ennek csak a felét kellett kitöltenie, vagy még azt sem..., a fent idézett csizmadia cég esetében szintén négy év. Lásd: M. Schindler Gyula: i. m., 99. p.
- ³⁶ M. Schindler Gyula: i. m., 119. p.
- ³⁷ A vándorlás ideje kezdetben nem volt megszabva, a 17. század közepétől azonban már vannak az időtartamra vonatkozó szabá-

lyok. A selmeczbányai pintér céhszabályzat általában 2 évnyi vándorlást ír elő, a tímárok céhszabályzata szintén, a puskamíves céhszabályzat 3 évet, a kőműveseké 2 évet, a kötélverőké 4 évet. Lásd: M. Schindler Gyula: i. m., 128. p.

³⁸ A mesterév intézménye Mária Terézia 1766. évi rendeletével azonban megszűnt. Lásd: M. Schindler Gyula: i. m., 150. p.

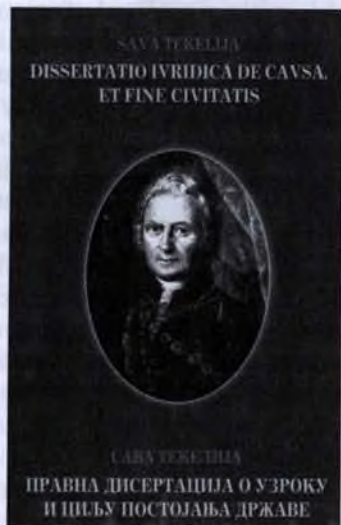
³⁹ A pozsonyi pékek céhszabályzata 1433. In: *A magyar jogtörténet forrásai*, 128. p.

⁴⁰ „Az iskolai hierarchia ebben az időben a következő volt: a legalsó fokozaton állottak az ún. plébániai vagy községi iskolák, a mai elemi iskolák. A középső fokozat a mai középiskolának felel meg. Ezek a káptalani, székesegyházi és monostori iskolák. [...] A nevezetesebb városokban az iskolai oktatás betetőzéseként olyan tanodák is voltak, amelyekben az összes tudományokat rendszeresen tárgyalták, ezeket az iskolákat a tudományok és a művészetek egyetemének hívták. Hazánkban az Árpádok alatt csak a veszprémi az egyetem...” (Csizmadia Andor: i. m., 5. p.) A veszprémi egyetemmel kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy valóban híres volt jogi oktatása a 13. század második felében, de sajnos „...1276-ban elpusztult a tartományi harcokban a veszprémi székesegyház, az iskola és a gazdag könyvtár is 3000 aranymárka értékben. Pál prépost jogi doktornak is elpusztult ekkor 1000 márka értékű könyve, több jogi doktorátussal bíró kanonok könyvével együtt. Mindez arra utal, hogy Veszprémben megvolt a feltétele (személyi és tudományos) és háttere a felsőfokú jogi oktatásnak. A tartományi harcokban elpusztult iskola helyreállítását célozta Kun László 1276-ban (illetve talán még többet is)...” (Kardos J.–Kelemen E.–Szögi L.: i. m.).



A szerbség egyik legtekintélyesebb tudományos, kulturális és irodalmi központja, a Matica Srpska 2009-ben első alkalommal jelentette meg szerb nyelvre lefordítva Sava Tekelija-Popović (Tökölj-Popovics Száva, 1761–1842) eredetileg latin nyelven írott jogi doktori disszertációját. E könyv kapcsán – a dolgozat bemutatása mellett – nem érdektelen áttekinteni Tökölj életét és a kort, amelyben a jogászdoktori címét megszerezte.

A 18. századra a középkori, virágzó szerb állam már rég a múlté. A lakosság a 17. században szép számban állt katonának, és közülük sokan szereztek nemességet vitézségükért a Birodalom szolgálatában. Ez volt az alapja egy új szerb arisztokrácia felemelkedésének, amelyet a szerb történelemtudomány nem kékvérűnek, hanem a hadi eseményekre utalva vörösvérű arisztokráciának nevez. Az ő fiaik közül azonban néhányan a kardot pennára cserélték, így megfigyelhető a szerb nemzetiségűek között, hogy a 18. századra a katonai elit tagjainak leszármazottai alkották az értelmiség alapját. Ennek egyik



A könyv külső címlapja és az eredeti kiadás címlapja

KÖNYVEKRŐL

Tökölj Száva, az első szerb jogászdoktor

TEKELIJA, Sava: *Dissertatio iuridica de causa et fine civitatis / Pravna disertacija o uzroku i cilju postojanja drzave. Sa latinskog preveo Vladislav M.*

Novi Sad, MS, 2009, 189 p.

ISBN 978-86-7946-030-1

DISSERTATIO
IVRIDICA
DE CAUSA,
ET
FINE CIVITATIS,
VNA CVM
POSITIONIBVS
EX VNIVERSA IVRISPRVDENTIA,
QVAE
EXANTLATAE EX OMNI IVRE
RIGOROSIS EXAMINIBVS
ANNVENTE INCL FACVLTATE IVRIDICA
PRO CONSEQVENDA
DOCTORALI LAVREA
IN CELEBERRIMA
VNIVERSITATE PESTIENSI
IVRICAL DISCVSSIONI VERMITTIT
S A B B A T O K O L

DISPVTAHITVR
IN PALATIO VNIVERSITATIS
DIE XXVI. MENSIS MAII MDCCXXXVI.
PESTINI,
EX OFFICINA IOSEPHI GODOPREDI LETTNER.
AD SVBVM SIGILLI IN DONO TERRENDIANA.

példája Tökölj Száva is, akinek egyik felmenője, Jovan Popović-Tekelija, Savoyai Jenő (Eugen von Savoyen) egyik ezredese volt, és 1706-ban a magyar nemességet is megszerezte. Tökölj Száva azonban már nem fegyvert forgatott, hanem – aradi és bécsi előtanulmányok után – jogot tanult Pestben, s 1786-ban, 25 évesen megvédte latin nyelven írt doktori disszertációját is (Az állam létének

okáról és céljáról címmel). Ez nem csupán számára volt hatalmas lépés, hanem az egész szerbség számára is, hiszen ezzel ő lett az első szerb nemzetiségű egyetemet végzett jogászdoktor.

A 18. század végén és a 19. század elején már sok gazdag szerb kereskedő és birtokos élt Magyarországon, közülük a legtöbben Pesten, Szegeden és a Felvidéken. Ők kiemelten fontosnak tartották, hogy a szerb nép megtanulja és elfogadja az európai közös értékeket, és közben ezzel párhuzamosan megmutassa Európa számára saját kultúrájának erejét és történelmét is. Ennek okán, az ő adományaikból alakult meg 1826 januárjában Pesten a Matica Srpska (Szerb Anyácska), amely a szerb kulturális megújulás fellegvárává vált. Működésének első időszakában könyvkiadással, könyvterjesztéssel foglalkozott leginkább, de az igazi fordulópontot Tököly Száva 1838. augusztusi elnökké választása jelentette. Az ő új koncepciója szerint – a Magyar Tudományos Akadémia mintájára – a Matica több funkciót is betöltő közművelődési központtá alakult, ahol könyvtár, tudós társaságok vitaestjei, folyóiratok, könyvkiadás szolgálta a szerb nemzet érdekeit. Itt érdemes megemlíteni, hogy a Matica Srpska mintáját alapul véve több hasonló intézmény is alakult a korszakban (többek között a Cseh Matica 1831-ben, a Horvát Matica 1842-ben, a Szlovák Matica 1863-ban vagy a Szlovén Matica 1864-ben), amelyek az adott nemzetiségek számára tudományos akadémiaként is szolgáltak.

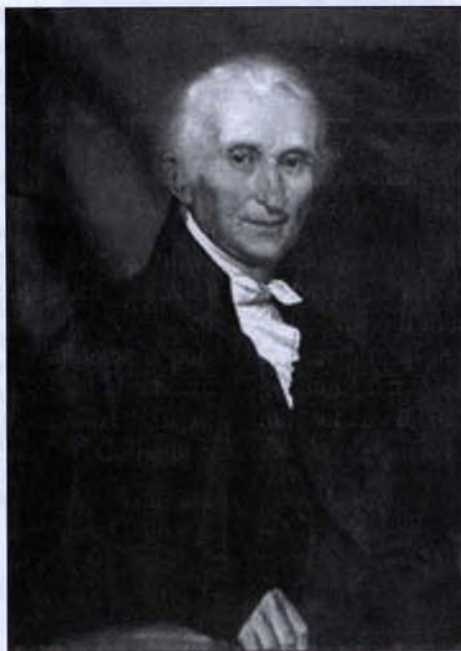
Tököly Száva emellett hatalmas adományokkal biztosította a kultúra fejlődését – felvilágosodott szellemi neveléséből adódóan nem csak a szerb kultúráét, hanem a magyarét is. Jól látta előre, hogy a színvonalas oktatás nem létezhet tudomány nélkül, és a tudománynak is az oktatás szolgálatában kell állnia. Ennek példája, hogy 1841-ben mind a Magyar Tudományos Akadémia, mind pedig a debreceni Református Kollégium számára bőkezű adományt juttatott. Belátta azt is, hogy a szerb nemzet számára a felemelkedést és a fejlődést a pallérozott fiatal elmék jelentik, ezért 1838-ban létrehozta a Pesten tanuló tehetséges, de szegény szerb ifjak számára a jól ismert „Tekelijanumot” („Collegium

Tökölyanum”). Ennek az internátusnak – amely a román Gojdu (Gozsdu) Alapítvány mellett az egyik legfontosabb és legbőkezűbb korabeli nemzetiségi alapítványnak számított – az épülete ma is a budapesti belvárosban, a Veres Pálné utca 17–19. szám alatt található. Tököly így fogalmazott: „Pesten, a tudomány központjában alapítványt teszek, és közel mind az egy-

házhoz, mind az egyetemhez, létrehozok egy helyet, ahol tizenkét Pestre érkező szerb diák szállásra és 100 forint értékben ellátásra találhat.” Ennek az intézménynek a megalapítása volt saját véleménye szerint is az egyik legfontosabb, amit életében véghezvitt, így nem véletlen, hogy 1842-ben bekövetkezett haláláig az intézmény igazgatói posztját is betöltötte. A Tökölyánumban nem csupán szállást kapott a későbbi szerbiai értelmiség és politikai élet színe-java, de felügyelőként az akkori szerb nyelvű irodalmi élet olyan reprezentánsai vigyázták további sorsukat, mint például (1863–1869 között) a híres Petőfi- és Arany-fordító Jovan Jovanović Zmaj. Az 1848–1849-es események után azonban a szerbség kulturális központja Pestről Újvidékre (Novi Sad) helyeződött át, s így a Matica Srpska is 1864-ben átköltöztette a székhelyét. E befogadás volt az egyik oka annak, hogy a köztudatban Újvidék a „szerb Athén” megnevezést kapta. Ekkortól már – Tököly Száva eredeti koncepcióját is figyelembe véve – a Matica Srpska könyvtára a szerb nemzeti könyvtár státuszával is rendelkezik, így az összes szerb nyelven megjelent könyv, folyóirat és publikáció kötelezpéldányai megtalálhatók benne.

Tököly mindezen cselekedeteinek mozgatórugói doktori disszertációjában is megtalálhatók. Sokat olvasta a felvilágosodott nyugat-európai írókat, enciklopédistákat, filozófusokat, ezáltal az új francia szabadságeszméket megismerve nevelkedett, így természet-

szerűleg elfogadta azoknak az emberiség fejlődésére nézve jelentős hatását. Írása így lett az egyik első jelentős szerb jogi munka. A korszakban az egyetemi disszertáció mást jelentett, mint manapság; maguk a dolgozatok jelentősen rövidebbek voltak a ma megszokottnál, néhány ötletet és alapvetést tartalmaztak csupán. A fókusz ugyanis a dolgozat orális megvédésére helye-



Tököly Száva portréja (Than Mór festménye)



A Collegium Tökölyanum épülete mai állapotában, a budapesti V. kerületi Veres Pálné utcában

zódott, ezért sokszor a rövid szöveg mögött briliáns, bár legtöbbször fel nem jegyzett szóbeli érvelés és vita állt. Így Tököly is későbbi cselekedeteiben folyamatosan alakította, javította, továbbfejlesztette művét. Mindezek alapján nem meglepőek sem filantróp cselekedetei, sem pedig az, hogy Tököly a szerb–magyar egyetértésnek, a közös érdekérvényesítésnek is elkötelezett támogatója volt egész életében.

A dolgozat nem csupán klasszikus jogi tételeket sorakoztat fel kelléktárában, hanem jogfilozófiai, jogszociológiai és még jogi antropológiai eszközök-höz is nyúl érvelése alátámasztását segítő, azaz olyan jogterületeket is felhasznál, amelyek a szerb jogban még ma sem számítanak kiemelt fontosságúnak. Tököly olvasottságát és

műveltségét támasztja alá, hogy nem csupán kora legjelentősebb gondolkodóitól (Hobbes, Rousseau) idézett, de klasszikus görög és római gondolkodók (Platón, Arisztotelész, Horatius, Ovidius, Cicero) munkáit is felhasználta.

Kiindulópontja a Jean-Jacques Rousseau-nál is megjelenő társadalmi szerződés elmélete volt. Ha ugyanis az állam létének okáról és céljáról akarunk beszélni, akkor a legősibb, legkisebb közösségeknél kell kezdenünk a vizsgálódást. Ennek a legősibb, egy férfiből és egy nőtől álló közösségnek a leszármazottai már egy komplexebb társadalmi berendezkedést hoztak létre, ám még abban is az egyének békében és biztonságban éltek, mindenféle kiváltságok, privilégiumok nélkül. Tököly egyetért az általa a legnagyobb filozófusnak tartott Rousseau-val abban, hogy egy hatalmas szerencsétlenség volt a kormányzás megjelenése az emberiségre nézve, hiszen a „szabadságot felváltotta az irányítás, a természeti állapotot pedig a kormányzás”. Kimondja, hogy az első embert, aki kijelentette, hogy „ez az én országom, ez az én fám” az emberiség érdekében azonnal meg kellett volna ölni. Tököly is a magántulajdon megjelenéséből vezeti le az állam kialakulását, így egyértelmű számára, hogy az állam alapja is csak az emberek közötti egyenlőtlenség lehet. Ennek hosszú távú következményei között pedig a

szegénységet, az irigységet és a tulajdon utáni sóvárgást találhatjuk meg. Így a rivalizálás, a lopás és a vitatkozás gyorsan terjedt az emberek között „mint mag a szélben”. A visszatérés a természeteshez hasonló állapothoz pedig csak egy társadalmi szerződéssel lehetséges. Tököly szerint, hiszen – ahogy kulcsmondatainak egyikében kifejti – „ha minden

gonoszság forrása a dolgok tulajdonlása, akkor a tulajdon megjelenése az állam kialakulásának fő oka”. Ezzel egyértelműen elutasítja azon nézeteket, amelyek az isteni akaratból vezetnek le az államok kialakulását.

Az állam megjelenésének oka után az állam célját keresi disszertációjában. Itt K. A. de Marini, korabeli osztrák jogfilo-



A Matica Srpska épülete Újvidéken (képeslap)

zófus munkásságára támaszkodik, és kijelenti, hogy az állam célja a biztonság garantálása polgárai számára. Ennek egyik megjelenési formája maga a jogrendszer is. Így Tököly is annak az álláspontnak a híve, hogy a társadalmi szerződés nem csupán polgár és polgár közötti relációban, hanem a polgár és az állam közötti kapcsolatban is értelmezhető. Eszerint maga az állam szükséges ahhoz, hogy ezt a biztonságot meg tudja teremteni az emberek számára. Mivel csak az állam tudja ezt garantálni, cserébe a polgárok lemondanak természetből fakadó jogaik egy részéről az állam számára. A felvilágosodott államokban ezért a fő kérdés mindig az lesz, hogy milyen módon juthatnak el a társadalmak egy olyan egyensúlyi állapotba, amikor a polgároknak nem szükséges túl sok jogról lemondaniuk, de az állam mégis meg tudja számukra teremteni a biztonságot.

Tököly Száva hatalmas életművet hagyott hátra: halála után szerb, latin, német és román nyelvű széleskörű levelezés, versek és színvonalas esszék jelezték útját. Mindezzel olyan maradandó nyomot hagyott a szerb kultúrán és jogrendszeren, hogy munkásságát nemcsak a szerb, hanem a magyar olvasók és kutatók számára is érdemes felidézni.

Gosztonyi Gergely

